

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัย เรื่องการวิเคราะห์ความคิด เห็นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาจากบทความทาง การศึกษานอกระบบ โรงเรียนในวารสารการศึกษา ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการวิจัย คือ เพื่อวิเคราะห์ความคิด เห็นทางปรัชญาการศึกษาจากบทความที่ เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล เอกสาร สิ่งพิมพ์ ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับวารสารการศึกษาและบทความทางศึกษานอกระบบโรงเรียนจากแหล่งค้นคว้าหลายแห่ง เช่น ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดกลางมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ห้องสมุด สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ห้องสมุดกรมการศึกษานอกโรงเรียน และหอสมุดแห่งชาติท่าเสาสุกรี โดยแบ่งลำดับชั้นการศึกษา ดังนี้คือ

1. การคัดเลือกวารสาร
2. การคัดเลือกบทความ
3. เครื่องมือในการวิจัย
4. การรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การคัดเลือกวารสาร

เกณฑ์การคัดเลือกวารสาร

ผู้วิจัยได้ตั้งเกณฑ์คัดเลือก เพื่อให้ได้วารสารทางการศึกษาที่เป็นมาตรฐาน โดยตั้งเกณฑ์พิจารณาไว้ 2 รอบ คือ

รอบแรก

- 1.1 เป็นวารสารการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยตรง
- 1.2 เป็นวารสารการศึกษาที่ตีพิมพ์บทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เฉลี่ยปีละ 1 บทความขึ้นไปหรือ
- 1.3 เป็นวารสารการศึกษา ที่ตีพิมพ์บทความทางปรัชญาการศึกษา เฉลี่ยปีละ 1 บทความขึ้นไป หรือ
- 1.4 เป็นวารสารทางการศึกษาที่ได้รับการจัดอันดับคุณภาพอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานจากผลการวิจัย

รอบสอง

- 2.1 ต้องเป็นวารสารที่ตีพิมพ์เผยแพร่ เพื่อวงการศึกษาโดยส่วนรวมของสังคม และมิได้เน้นหนักเฉพาะการเผยแพร่การศึกษา และวิชาการด้านอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของสถาบันใดสถาบันหนึ่ง หรือเอกชนหน่วยหนึ่งหน่วยใดเพียงแห่งเดียว หรือ
- 2.2 ต้องมีการตีพิมพ์อย่างสม่ำเสมอและกรณีที่มีการงดพิมพ์ชั่วคราวต้องมีฉบับที่นิยมไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของช่วงปี พ.ศ. 2520-2529 ถ้าไม่เข้าเกณฑ์ตามข้อใดข้อหนึ่ง ดังกล่าวนี้อาจจะไม่นำมาเป็นวารสารกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนในการคัดเลือกวารสาร

ผู้วิจัยดำเนินการเพื่อคัดเลือกวารสาร ดังนี้ คือ

1. ศึกษาเกี่ยวกับการจัดพิมพ์หนังสือวารสาร รายชื่อหนังสือวารสารทางการศึกษา หนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทางด้านวารสารการศึกษาปรัชญาการศึกษาทั่วไป และปรัชญานอกระบบโรงเรียน จากห้องสมุดดังกล่าวข้างต้น

2. สํารวจ หนังสือวารสารทางการศึกษา จากห้องสมุดคณะครุศาสตร์ ห้องสมุดคณะนิเทศศาสตร์ และหอสมุดสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

3. คัดเลือกวารสารทางการศึกษาจากเกณฑ์การพิจารณาในรอบแรก คือ

3.1 เป็นวารสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรง ได้แก่วารสารการศึกษานอกโรงเรียน (การศึกษาผู้ใหญ่)

3.2 พิจารณาจากปริมาณการตีพิมพ์บทความทางการศึกษานอกโรงเรียนในงานวิจัยจํารัส นวลนํม เรื่องการสำรวจบทความทางการศึกษาในวารสารภาษาไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2513-2517 ปริมาณนิพนธ์หมัดิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ประจำปีการศึกษา 2519 โดยถือเกณฑ์เฉลี่ยการตีพิมพ์บทความมากกว่าปีละ 1 บทความขึ้นไป ทำให้ได้รายชื่อวารสารกลุ่มตัวอย่างคือ วารสารการศึกษานอกโรงเรียน วารสารวิทยาสาร วารสารครุสาร ภาคการศึกษา 9 และวารสารประชาศึกษา

3.3 พิจารณาจากปริมาณการตีพิมพ์บทความทางปรัชญาการศึกษาในงานวิจัยของจํารัส นวลนํม เรื่องเดียวกันกับข้อ 3.2 โดยใช้เกณฑ์เฉลี่ยการตีพิมพ์บทความมากกว่าปีละ 1 บทความขึ้นไป ทำให้ได้รายชื่อวารสารกลุ่มตัวอย่าง คือ วารสารการศึกษาแห่งชาติ (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ) และวารสารวิทยาสาร

3.4 พิจารณาจากการจัดอันดับวารสารของ ดร.อุทุมพร ทองอุไทย. ทำให้ได้รายชื่อวารสารที่มีคุณภาพ คือ วารสารวิจัยทางการศึกษา วารสารครุปริทัศน์ วารสารครุศาสตร์ วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ วารสารสภาคการศึกษา (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ) วารสารวิทยาจารย์และวารสารจันทร์ เกษม

จากเกณฑ์การคัดเลือกวารสารทางการศึกษาในข้อ 3 (3.1 , 3.2 , 3.3 และ 3.4) ทำให้ได้รายชื่อวารสารกลุ่มตัวอย่าง 12 รายชื่อ คือ วารสารการศึกษานอกโรงเรียน วารสารการศึกษาแห่งชาติ วารสารวิทยาสาร วารสารครุสาร ภาคการศึกษา 9 วารสารประชาศึกษา วารสารวิจัยทางการศึกษา วารสารครุปริทัศน์ วารสารครุศาสตร์ วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ วารสารวิทยาจารย์ และวารสารจันทร์ เกษม

4. ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับวารสารทางการศึกษาที่อยู่ในเกณฑ์ และพิจารณาว่าเกณฑ์คัดเลือกรายชื่อวารสารรอบสองมาตัดสิน เพื่อค้นหารายชื่อวารสารที่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน คือ

4.1 ต้องเป็นวารสารที่ตีพิมพ์เผยแพร่เพื่อวงการศึกษาโดยส่วนรวมของสังคม และมีได้ เน้นหนัก เฉพาะการเผยแพร่การศึกษาและวิชาการด้านอื่น ๆ ของสถาบันใดสถาบันหนึ่ง หรือ เอกชนหน่วยหนึ่งหน่วยใด เพียงแห่งเดียว หรือ

4.2 ต้องมีการตีพิมพ์อย่างสม่ำเสมอและกรณีที่มีการงดตีพิมพ์ชั่วคราว ต้องมีฉบับที่พิมพ์ไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของช่วงปี พ.ศ. 2520-2529 ถ้าไม่เข้าเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งจะพิจารณาคัดรายชื่อออกจากกลุ่มตัวอย่างวารสาร

5. สรุปรวทะเบียนวารสารจากห้องสมุดคณะครุศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และหอสมุดสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อค้นหากำหนดการพิมพ์เผยแพร่ที่แน่นอน และเพื่อค้นหาฉบับจริงที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วนตามกำหนดเวลาที่ตีพิมพ์เผยแพร่นั้น

6. คัดเลือกรายชื่อวารสารที่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานจากข้อ 4 (4.1 และ 4.2) มาพิจารณาทำให้ได้รายชื่อวารสารตัวอย่างที่แท้จริง

จากเกณฑ์ในการคัดเลือกวารสารการศึกษาในวิธีดำเนินการวิจัยในข้อ 3 (3.1 , 3.2 , 3.3 และ 3.4) และข้อ 4 (4.1 และ 4.2) ทำให้ได้รายชื่อกลุ่มตัวอย่างวารสาร 9 รายชื่อ คือ วารสารการศึกษานอกโรงเรียน วารสารการศึกษาแห่งชาติ วารสารประชาศึกษา วารสารวิจัยทางการศึกษาวารสารคุรุปริทัศน์ วารสารครุศาสตร์ วารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ วารสารวิทยากร และวารสารจันทร์เกษม

การคัดเลือกบทความ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์บทความในวารสารการศึกษาภาษาไทยที่ตีพิมพ์ลงในวารสารทางการศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ดังที่ได้ปรากฏชื่อตามรายชื่อกลุ่มตัวอย่างวารสารที่คัดเลือกไว้แล้วเท่านั้น และบทความที่ได้รับการคัดเลือกจะต้องอยู่ในเกณฑ์ต่อไปนี้ คือ

1. เป็นบทความทางการศึกษานอกโรงเรียนหรือการศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาผู้ใหญ่ หรือการศึกษารูปนัย ที่ตีพิมพ์บทความ เสนอความคิดเห็นและวิธีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในช่วงปี พ.ศ. 2520-2529 หรือ

2. เป็นบทความที่แสดงผลงานการจัดการศึกษานอกระบบหรือ เป็นผลงานวิจัย เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนที่เสนอในรูปของบทความ เพื่อ เป็นการสะท้อนให้เห็นแนวความคิดเห็นและหลักการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียน หรือ

3. เป็นบทความที่เขียนขึ้นโดยนักวิชาการที่มีความ เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และสามารถ เข้าใจถึงปัญหาและความต้องการทางด้านการจัดการศึกษาได้ดี หรือ

4. ในกรณีที่มีบทความซ้ำซ้อนกันด้านชื่อเรื่อง เนื้อหาและผู้เขียนบทความ จะเลือกบทความที่ดีที่สุดก่อนมาวิเคราะห์ เพียงบทความเดียว แม้จะไปตีพิมพ์ลงในวารสารกลุ่มตัวอย่างชื่ออื่น ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างวารสาร เช่นกัน

5. บทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จะนำมาวิเคราะห์จะต้องกล่าวถึงองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษา ตามองค์ประกอบที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ผู้วิจัยจึงจะคัดเลือกมาวิเคราะห์และตีความให้คะแนนความถี่ ตามองค์ประกอบที่กล่าวถึงนั้น

จากเกณฑ์ข้อ 1-5 ของกลุ่มตัวอย่างบทความ พบว่ากลุ่มตัวอย่างวารสารที่เข้าเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งดังกล่าวทั้งหมดมีจำนวน 139 รายชื่อบทความ เป็นบทความที่มีองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาชัดเจน จำนวน 103 รายชื่อบทความ และไม่มีองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาที่ชัดเจน จำนวน 36 บทความ ซึ่งเป็นช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) จำนวน 67 รายชื่อบทความ เป็นบทความที่มีองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาชัดเจน 50 รายชื่อบทความ และไม่มีองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาที่ชัดเจน จำนวน 17 รายชื่อบทความ และเป็นช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) จำนวน 72 รายชื่อบทความ เป็นบทความที่มีองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาชัดเจน จำนวน 53 รายชื่อบทความ และไม่มีองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาที่ชัดเจน จำนวน 19 รายชื่อบทความ

เครื่องมือในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างตารางวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา จากองค์ประกอบของปรัชญาการศึกษา คือจุดมุ่งหมายของการศึกษา หลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียนและวิธีการเรียนการสอนโดยยึดคำราราของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำมาพิจารณาสร้างเครื่องมือ เครื่องมื่อดังกล่าวประกอบด้วย

- รูปแบบการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาแต่ละองค์ประกอบ
 - ตารางให้คะแนนความคิด เห็นทางปรัชญาการศึกษา
 - ตารางให้คะแนนความถี่รวมของแต่ละช่วงระยะเวลาที่กำหนดวิเคราะห์
- เครื่องมือทั้ง 3 ลักษณะนี้ มีรายละเอียดในภาคผนวกท้ายเล่ม

การสร้างตารางวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษา ผู้วิจัยได้ใช้ตำราของผู้ทรงคุณวุฒิ นำมาเป็นหลักในการสร้างรูปแบบการวิเคราะห์ และสรุปเป็นสาระของแต่ละองค์ประกอบ แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไข เพื่อให้ได้เครื่องมือการวิเคราะห์ที่ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น ปรัชญาการศึกษาที่นำมาเป็นหลักวิเคราะห์ครั้งนี้ประกอบด้วยปรัชญาการศึกษา ลัทธินิรันดรนิยม (Perennialism) สารัตถนิยม (Essentialism) พัฒนาการนิยม (Progressivism) ปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) และอัตถิภาวนิยม (Existentialism) และปรัชญาการศึกษาที่นักการศึกษาไทยให้ความสนใจคือปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา (Buddhism) มาพิจารณาวิเคราะห์

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลด้วยตนเอง จากกลุ่มตัวอย่างวารสารคือวารสารการศึกษา นอกโรงเรียน วารสารการศึกษาแห่งชาติ วารสารประชาศึกษา วารสารวิจัยทางการศึกษา วารสารครูปริทัศน์ วารสารครูศาสตร์ วารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ วารสารวิทยากร และวารสารจันทร์เกษม จากการรวบรวมในขั้นต้น สามารถรวบรวมรายชื่อบทความที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนจำนวน 139 รายชื่อบทความ ต่อจากนั้นผู้วิจัยจึงได้อ่านบทความทั้ง 139 รายชื่ออย่างละเอียด เพื่อทำการวิเคราะห์เนื้อหาของบทความ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษา 5 องค์ประกอบ คือ จุดมุ่งหมายทางการศึกษา หลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน และการจัดการเรียนการสอน เป็นเกณฑ์ หากบทความใดไม่กล่าวถึงองค์ประกอบใด ๆ ทั้ง 5 องค์ประกอบดังกล่าวไม่ชัดเจน ผู้วิจัยจะไม่นำบทความนั้นมาวิเคราะห์ จึงพบว่าบทความจำนวน 139 รายชื่อบทความ เป็นบทความที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้มีจำนวน 103 รายชื่อบทความ และไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ จำนวน 36 รายชื่อบทความ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ช่วงได้ดังนี้ คือ

ก. ช่วงแผนพัฒนาการศึกษาของระบบโรงเรียน ระยะที่ 4 ระหว่างปี พ.ศ. 2520 - 2524 จำนวน 70 รายชื่อบทความ สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ 50 รายชื่อบทความ และไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ 20 รายชื่อบทความ

ข. ช่วงแผนพัฒนาการศึกษาของระบบโรงเรียนระยะที่ 5 ระหว่างปี พ.ศ. 2525 - 2529 มีจำนวน 72 รายชื่อบทความ สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ 53 รายชื่อบทความ และไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ 19 รายชื่อบทความ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมบทความ เกี่ยวกับการศึกษาระบบโรงเรียนที่ เสนอแนวความคิด ความ เชื่อ ตลอดจนแนวการปฏิบัติในการจัดการศึกษาระบบโรงเรียน เพื่อนำมาวิเคราะห์ เป็นรายบทความ โดยมีเครื่องมือ เป็นรูปแบบตารางวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาตามองค์ประกอบของปรัชญา 5 องค์ประกอบ คือ จุดมุ่งหมายการศึกษา หลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน และวิธีการจัดการเรียนการสอน

เกณฑ์ในการวิเคราะห์บทความทางการศึกษาระบบโรงเรียนซึ่งผู้วิจัยนำมา เป็นหลักปฏิบัติ คือ

1. ในการวิเคราะห์บทความ เห็น ได้ดีจากความชัดเจนของบทความทางการศึกษา ที่เกี่ยวข้องกับศึกษาระบบโรงเรียนของไทย และให้คะแนนความถี่ 1 คะแนน ต่อ 1 องค์ประกอบที่บทความนั้นกล่าวถึง
2. ในกรณีที่ข้อความในบทความ เสนอองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาที่อาจตีความ ได้ว่าเป็นแนวคิดในลัทธิปรัชญาการศึกษาหลายลัทธิ ผู้วิจัยจะให้คะแนนความถี่ 1 คะแนน ในแต่ละลัทธิปรัชญาการศึกษา
3. ในกรณีที่บทความใด เสนอองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาส่วนใหญ่ เห็นเด่นชัดว่า มีแนวโน้มไปทางลัทธิปรัชญาใดลัทธิหนึ่งอย่างเห็นได้ชัด แต่มีองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษา บางส่วนไปคล้ายคลึงกับปรัชญาสาขาอื่นซึ่งมิได้ เป็นแนวความคิดตามองค์ประกอบส่วนใหญ่ที่กล่าวถึง ผู้วิจัยจะให้คะแนนในส่วนที่เป็นองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษาส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงทุก ๆ องค์ประกอบ องค์ประกอบละ 1 คะแนน แต่จะไม่ให้คะแนนในองค์ประกอบส่วนน้อยของปรัชญาอื่นที่เข้ามา เกี่ยวข้องคล้ายคลึงนั้น เนื่องจากถือว่ามิใช่แนวความคิดหลักที่ผู้เขียนบทความต้องการ เน้น

4. การวิเคราะห์ทำปรัชญาการศึกษาจากบทความทางการศึกษาระบบโรงเรียน นี้ ได้แบ่งวิเคราะห์เป็น 2 ช่วง คือ พ.ศ. 2520-2524 และ พ.ศ. 2525-2529 เพื่อแบ่ง วิเคราะห์ให้ตรงกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และ 5

5. การวิเคราะห์รวม ได้นำองค์ประกอบของแต่ละองค์ประกอบของทั้ง 2 ช่วง แผนพัฒนาการศึกษามารวมกัน เพื่อหาแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาส่วนใหญ่ในแต่ละองค์ประกอบ ทางปรัชญาการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520+2529

6. การตัดสินแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษา ผู้วิจัยได้พิจารณาตัดสินจากคะแนน ฐานนิยม (Mode) ของแต่ละองค์ประกอบปรัชญาการศึกษา

เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการวิเคราะห์บทความของผู้วิจัย ผู้วิจัยได้นำรายชื่อบทความ พร้อมทั้งตารางการวิเคราะห์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิเลือกวิเคราะห์ เป็นตัวอย่าง เพื่อให้ผู้วิจัยนำมา เปรียบเทียบหาความเชื่อมั่น ท่านละ 2 บทความ รวมผู้ทรงคุณวุฒิ 7 ท่าน 14 บทความ หลังจาก นั้นผู้วิจัยจะนำมา เปรียบเทียบกับผู้วิจัย ถ้าวิเคราะห์ต่างกันแม้เพียงเล็กน้อย ผู้วิจัยจะ เข้าพบ ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและมีความคลาดเคลื่อนน้อยที่สุด และ เมื่อผู้วิจัย และ ผู้ทรงคุณวุฒิวิเคราะห์ตรงกัน หรือทำความเข้าใจในส่วนที่แตกต่างกันแล้ว ผู้วิจัยจึงดำเนินการ วิเคราะห์ด้วยตนเองต่อไปจนครบทุกรายชื่อบทความ

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยพบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2520-2524 บทความเกี่ยวกับการศึกษาระบบโรงเรียนมีแนวความคิดโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยมสูงสุด ในทุกองค์ประกอบปรัชญา การศึกษา รองลงมาคือ ลัทธิอัตถิภาวนิยม ในทุกองค์ประกอบ ส่วนแนวความคิดทางปรัชญา การศึกษาตามแนวพุทธศาสนามีแนวโน้มน้อยที่สุดในทุกองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษา สำหรับ แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่มีองค์ประกอบส่วนมากแต่ไม่ครบทุกองค์ประกอบมีความคิด โน้มไปทาง ลัทธิรัตนตรินิยม และสารัตถนิยม ตามลำดับ

2. ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2525-2529 บทความเกี่ยวกับการศึกษาระบบโรงเรียน มีแนวความคิดโน้มไปในลักษณะเดียวกันกับระยะแรก กล่าวคือมีแนวความคิด เห็น โน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยมสูงสุด ในทุกองค์ประกอบปรัชญาการศึกษา รองลงมาคือลัทธิ อัตถิภาวนิยมในทุกองค์ประกอบ และปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนามีแนวความคิด เห็นด้วย

น้อยที่สุด ในองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษา ส่วนปรัชญาการศึกษาที่มืองค์ประกอบส่วนมาก แต่ไม่ครบทุกองค์ประกอบ มีความคิดเห็นโน้มไปทางลัทธินิรันดรนิยม ปฏิรูปนิยมและสารัตถนิยม ตามลำดับ

3. ผลการวิจัย พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2529 บทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีแนวความคิดสูงสุดโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยมในทุกองค์ประกอบ รองลงมาคือลัทธิอัตถิภาวนิยมในทุกองค์ประกอบ และปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา มีความคิดเห็นด้วยน้อยที่สุด ในทุกองค์ประกอบทางปรัชญาการศึกษา ส่วนปรัชญาการศึกษาที่มืองค์ประกอบส่วนมาก แต่ไม่ครบทุกองค์ประกอบ มีความคิดเห็นโน้มไปทางลัทธินิรันดรนิยม ปฏิรูปนิยม และสารัตถนิยม ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

แนวคิดทางด้านปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การวิจัยในครั้งนี้พบว่าบทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนในช่วงปี พ.ศ. 2520-2524 และ พ.ศ. 2525-2529 หรือในระหว่างปี พ.ศ. 2520-2529 มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยมสูงสุดในทุกองค์ประกอบ รองลงมาคือลัทธิอัตถิภาวนิยมในทุกองค์ประกอบ สำหรับปรัชญาการศึกษาที่มีแนวโน้มด้านความคิดทางปรัชญาการศึกษาน้อยที่สุดในทุกองค์ประกอบคือ ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนส่วนมากยึดแนวความคิดหลักตามลัทธิพัฒนาการนิยม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยเกี่ยวกับแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาของบุคคลต่าง ๆ ดังเช่น ผลงานวิจัยของ สมพงษ์ สิงหะพล วิจัยพบว่า นักศึกษาในวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยม รัชณี ทิฆ เสนีย์ วิจัยพบว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของอาจารย์วิทยาลัยครูภาคใต้ โนมไปทางลัทธิพัฒนาการนิยม อภัสสร ไชยคุณา วิจัยพบว่า อาจารย์ นักศึกษาและครูประจำการ ในทุกกลุ่มวิทยาลัยครูภาคเหนือมีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยม ลัทธิปฏิรูปนิยม และลัทธิอัตถิภาวนิยม ในระดับสูง จินดา ยัญทิพย์ วิจัยพบว่า แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของนิสิตบัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โนมไปทางลัทธิพัฒนาการนิยม สุรินทร์ รักชาติ วิจัยพบว่า ความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาของ

ผู้บริหาร อาจารย์และนักศึกษาของวิทยาลัยครูในกรุงเทพมหานคร โดยส่วนรวมโน้มไปทาง
 ลัทธิพัฒนาการนิยมสูงสุด แม้แต่นักการศึกษาผู้ใหญ่ นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่างประเทศ
 เช่น คูลลี เวอร์เนอร์ และ เอ็ดเวิร์ด ลินเดอร์แมน (Coolie Verner and Edvard
 Linderman) นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนของสหรัฐอเมริกาได้ยอมรับและประกาศว่าตน
 ใช้วิธีการเรียนการสอนตามแบบของปรัชญาการศึกษากลุ่มพัฒนาการนิยม¹ ทั้งนี้ เนื่องจาก
 ปรัชญาการศึกษาลัทธิพัฒนาการนิยมนั้นมีความ เชื่อว่า พัฒนาการของการศึกษาเกิดจากการ
 เปลี่ยนแปลงรูปแบบของความคิดโดยวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งจะต้องใช้สติปัญญาและอารมณ์
 (Cognitive and Affective Domains) ช่วยพัฒนาค่านิยมของบุคคล ซึ่งจะมีผลสะท้อนช่วย
 ให้ผู้นั้นสามารถพัฒนาไปถึงขั้นสูงสุด² นั่นคือการฝึกให้บุคคลได้พัฒนาความสามารถของตนเอง
 ให้เป็นผู้รู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีวิวิจารณ์ญาณในการดำรงชีวิต
 ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ถ้าหากจะพิจารณาถึงสาเหตุหรืออิทธิพล
 ที่ทำให้ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีแนวความคิดโน้มไปทางลัทธิพัฒนาการนิยมมากที่สุด
 ทั้ง 2 ช่วงแผน น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งเหล่านี้ คือ

ก. อิทธิพลด้านแนวความคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากการศึกษาตามปรัชญา
 ลัทธิพัฒนาการนิยม เป็นการพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้ถึงขีดสูงสุด เพื่อให้เราได้เข้าใจ
 ตัวเอง และก้าวไปสู่ความสำเร็จในการปรับตัวโดยอาศัยข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้
 ในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นลักษณะของการศึกษาตลอดชีวิต และการศึกษาตามลัทธิพัฒนาการนิยม
 ซึ่งมุ่ง เน้นการจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน เป็นสำคัญ³ ทั้งนี้
 เพราะวิชาการและความรู้ต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การศึกษาจึงไม่สมควร

¹ รัตนา พุ่มไพศาล, "ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน" วารสารครูศาสตร์
 11 (ตุลาคม-ธันวาคม 2525): 31.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

³ เกียรติวรรณ อมาตยกุล, "การศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาทรัพยากร
 มนุษย์" วารสารครูศาสตร์ 11 (กรกฎาคม-กันยายน 2525): 112.

จะเป็นการถ่ายทอดความรู้แต่ประการเดียว แต่การศึกษาจะต้องพัฒนาทักษะและการแสวงหาความรู้ เมื่อจบการศึกษาแล้ว ซึ่ง เกียรติวรรณ อมาตยกุล ได้กล่าวไว้อีกว่า ผู้ที่จบการศึกษาไปแล้ว จะไม่ได้รับเพียงความรู้พื้นฐานเท่านั้น แต่จะต้องมีความสามารถในการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ อย่างชำนาญชำนาญ ตลอดเวลาที่เหลือของชีวิต⁴ นั่นก็คือความรู้ ความสามารถของบุคคล จะต้องมีการพัฒนา โดยตัวผู้เรียนอยู่เสมอ โดยใช้วิธีการแสวงหาความรู้ที่มีประโยชน์มาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดในสังคม และสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นเพื่อการคิด การแก้ไขปัญหา และการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้แก่ตนเองและเพื่อการพัฒนาสังคมให้เจริญขึ้นในโอกาสต่อไป เมื่อมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความในสังคม การจัดการศึกษาจึง เน้นหนักที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพราะมนุษย์ถือได้ว่าเป็นตัวกลางสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงต้อง เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง เพื่อมุ่งที่จะเพิ่มพูนความรู้ ทักษะและความสามารถของประชาชนที่อาศัยอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ มีพลานามัยแข็งแรง มีความรู้และทักษะที่เป็นประโยชน์และมีมาตรฐานการดำรงชีวิตที่เหมาะสม ซึ่งประธานาธิบดี จูเลียส เนียเรเร (Julius Nyerere) แห่งแทนซาเนีย ได้กล่าวไว้ว่า ประชาชนไม่ใช่จะเป็นสิ่งที่ถูกพัฒนาโดยผู้ใด แต่ประชาชนจะต้องพัฒนาตัวของเขาเอง โดยอาศัยเครื่องมือในการพัฒนา และเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาคนนั้นจำเป็นต้องได้รับอิสระภาพเพียงพอที่จะใช้ความคิดเห็นของกลุ่มช่วยในการตัดสินใจ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ เงื่อนไขรองลงมาคือ กลุ่มคนเหล่านั้นจะต้องเข้าใจความต้องการอันจำเป็น (Needs) ของเขาเองและ เข้าใจถึงวิธีการที่จะสนองความต้องการนั้น ๆ อย่างเหมาะสม⁵ โดยเหตุที่แนวความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เริ่ม เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา มากขึ้น การจัดการศึกษาจึงสนองตอบโดยการหันมาให้ความสำคัญกับการคิด เป็น โดยมีค่านิยมที่ถูกต้อง รู้จักแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีอิสระ และสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจ หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในลักษณะนี้ จึง เป็นผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดอยู่ในช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2520-2529 มีความโน้ม เอียงไปทาง

⁴ เกียรติวรรณ อมาตยกุล, "การศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์". วารสารครุศาสตร์ 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2525): 112.

⁵ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน : การวางแผนพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2526), หน้า 4-5.

ลัทธิพัฒนาการนิยมสูงสุด เนื่องจากมีแนวความคิดเห็นสอดคล้องซึ่งกันและกันระหว่างแนวคิด
ในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับแนวคิดทางลัทธิพัฒนาการนิยม

ข. อิทธิพลของระบบคุณค่าในสังคมไทย เนื่องจากพัฒนาการนิยม เป็นปรัชญาการศึกษาที่มีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่มองว่าชีวิตมนุษย์ต้อง เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมนุษย์ก็อยู่ในโลกของความเปลี่ยนแปลง ความรู้จึง เป็นสิ่งที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาได้ นำมาปฏิบัติแล้วได้ผล คุณค่าไม่ได้ เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว แต่ถูกสร้างขึ้นมาจากกระบวนการทดลองและทดสอบ สิ่งที่มีคุณค่าสำหรับคนหนึ่งอาจไม่มีคุณค่าสำหรับอีกคนหนึ่ง คุณค่าจึง เป็นอัตนัย หลักการใดนำมาปฏิบัติแล้วได้ประโยชน์ หลักการนั้นย่อมมีคุณค่า ถ้าปฏิบัติแล้วไม่เกิดผลดีก็จะเป็นไม่ได้รับการยอมรับ สังคมไทยก็มีลักษณะที่คล้ายตามกับระบบคุณค่าดังกล่าว ซึ่งจะพิจารณาได้จาก โครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมที่มีลักษณะอ่อนตัวไม่มีกฎ เกณฑ์ตายตัว สามารถปรับตัวให้ เข้ากับสังคมภายนอกได้ง่าย⁶ ลักษณะดังกล่าวอาจจะ เนื่องมาจากสังคมไทย ส่วนใหญ่เป็นสังคม เกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพที่ไม่แน่นอนต้องพึ่งพาอาศัยพลังทางธรรมชาติ ดินฟ้า อากาศมีความแปรปรวนไม่แน่นอน จึงทำให้คนไทยต้องมีการปรับตัวให้ เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอยู่เสมอ จึงทำให้การดำรงชีวิตของคนไทยขาด เสถียรภาพในการดำรงชีวิต สภาพดังกล่าวจึงอาจสร้างทัศนคติของคนไทยให้การยอมรับความรู้หรือการกระทำใด ๆ ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์โดยตรงต่อตนเอง ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีปรากฏให้เห็นในตัวครู เช่นกัน ซึ่งจะเห็นได้จากผลการวิจัยของ เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ ที่พบว่าครูไทยมีความสามารถในการปรับตัว และยอมรับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ถ้าหากว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นนำไปสู่สิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์⁷ ลักษณะ ดังกล่าวจึงสอดคล้องกับแนวความคิดในลัทธิพัฒนาการนิยม ซึ่งให้ความสำคัญกับสิ่งที่มีค่าและเป็น ประโยชน์ต่อชีวิต สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ช่วยให้การดำรงชีวิตมีความสุขในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

⁶ เอกวิทย์ ณ ถลาง, "เอกลักษณ์ไทยที่มีต่อการรักษาความมั่นคงของชาติ" วารสาร คุรุปริทัศน์ 4 (พฤศจิกายน 2520): 12.

⁷ เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, "ปัญหาของครู นวัตกรรมทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง แนวความคิดต่ออาชีพครูกับแบบของพฤติกรรม" วารสารวิจัยทางการศึกษา 8 (มิถุนายน 2521):

ค. อิทธิพลด้านแนวคิดของปรัชญาลัทธิพัฒนาการนิยมจากต่างประเทศ เนื่องจากอาจารย์ส่วนหนึ่ง ที่ทำการสอนในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของไทยได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา⁸ จึงทำให้ได้รับอิทธิพลของทฤษฎีพัฒนาการนิยมมาจากสหรัฐอเมริกา ซึ่งแพร่หลายไปทั้งยุโรปและอเมริกาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 จึงอาจเป็นไปได้ที่นักการศึกษาไทยหลายท่านจะรับแนวความคิดเหล่านั้นมาเผยแพร่ เมื่อกลับมาทำงานในประเทศไทย⁹ จึงทำให้มีการกระจายทางด้านแนวความคิดออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งจะเห็นได้ชัด เช่น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการนำเอาแนวคิดลัทธิพัฒนาการนิยมมาเผยแพร่ทั้งในรูปแบบของการบรรยาย การเขียนบทความ และยังให้นิยามของการศึกษาตามทรรศนะของจอห์น ดิวอี้ ที่ว่า "การศึกษาคือความเจริญงอกงาม" และเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้ก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้นในปีการศึกษา 2497 ซึ่งในปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร อันมีผลให้แนวคิดด้านลัทธิพัฒนาการนิยม เผยแพร่ออกไปในหมู่นักการศึกษาของไทย นอกจากนี้สหรัฐอเมริกายังให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาแก่ประเทศไทย เช่น การส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยจัดการปรับปรุงการศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัย และการฝึกหัดครู ให้ทุนครู-อาจารย์และนักศึกษาไทยไปศึกษาต่อเกือบทุกแขนงวิชา หรือแม้แต่การช่วยเหลือระหว่างมหาวิทยาลัยต่อมหาวิทยาลัย เช่น มหาวิทยาลัยอินเดียนา (Indiana University) ได้ให้ความช่วยเหลือแก่วิทยาลัยวิชาการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งการปรับปรุงการบริหารการศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁰ เป็นต้น ดังนั้น เหตุดังกล่าวนี้อาจเป็นสาเหตุให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยได้รับผลกระทบทางด้านแนวความคิดด้านลัทธิพัฒนาการนิยมนี้ด้วย

⁸ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา, หน้า 74.

⁹ อรพันธ์ เจือศิริภักดิ์, "มหาวิทยาลัยไทยกับการถ่ายทอดความรู้ตะวันตก" วารสารครุศาสตร์ 12 (มกราคม-มีนาคม 2527): 92-99.

¹⁰ Pensiri Intachai Jeraddechakul, "Educational Progressivism in Thailand: Reflections in the National Schemes of Education, the Curricula, and Classroom Practices" Dissertation Abstracts International: The Humanities and Social Sciences 44 (August 1983): 425-A.

ง. อิทธิพลของระบบคุณค่าในศาสนา ศาสนาเป็นทั้งสถาบันและองค์การทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญคือ เป็นพื้นฐานปรัชญาของบุคคล เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาและได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาหลายศตวรรษ พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคมไทย และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ทศนคติของคนไทยเป็นอย่างมาก คำสอนในพุทธศาสนาจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญในการกำหนดปรัชญาชีวิตของคนไทย¹¹ ซึ่งพุทธศาสนามีแนวคิดที่สอดคล้องกับลัทธิพัฒนาการนิยมอยู่หลายประการ เช่น คำสอน เริ่มต้นจากความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยมุ่งสนองความต้องการของชีวิต ซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้¹² แนวความคิดทางพุทธศาสนา จึงเป็น เรื่องที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ลำดับขั้นการเรียนรู้การสอนของพุทธศาสนา ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ¹³ กล่าวคือ การศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้เกิดความรู้ทางด้านวิชาการหรือทฤษฎีต่าง ๆ (ปรัชญา) ต่อจากนั้นจึงได้นำไปปฏิบัติตามขั้นตอนหรือตามหลักวิชาการที่ได้กำหนดไว้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง (ปฏิบัติ) ในที่สุดก็จะเกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้สามารถจัดความยึดมั่นถือมั่นจากสิ่งต่าง ๆ ได้ (ปฏิเวธ) ซึ่งขั้นตอนทั้ง 3 ประการนี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของลัทธิประสบการณ์นิยม ซึ่งเป็นรากฐานของปรัชญาลัทธิพัฒนาการนิยม นอกจากนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ว่า สิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดอยู่ในสภาวะของสายธารแห่งการต่อเนื่อง และเปลี่ยนแปลง ไม่มีสิ่งใดแน่นอน

¹¹ สมบัติ วงศ์ศรีรัตน์. "การศึกษาวัฒนธรรมการเมืองและพื้นฐานบางแง่ของวัฒนธรรมไทย" ใน ลิขิต ธีรเวคิน, บรรณาธิการ, การพัฒนาการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิตยา, 2519), หน้า 316.

¹² วิจิตร เกิดวิเศษ. "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้าบทคัดย่อ.

¹³ - ปรัชญา หมายถึง ทฤษฎีหรือหลักคำสอนที่พุทธศาสนิกชนต้อง เรียนรู้ ทำความ เข้าใจ
 - ปฏิบัติ หมายถึง การลงมือปฏิบัติตามคำสั่งสอน
 - ปฏิเวธ หมายถึง การได้บรรลุผลที่ได้รับผลสมจริงจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง จนสามารถ เข้าใจตลอด

ตายตัว ซึ่งเข้าได้กับหลักอนิจจัง ซึ่งถือว่าทุกสิ่งในโลกไม่ว่าวัตถุ หรือจิตใจ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงถาวร มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ¹⁴ แนวคิดทางพุทธศาสน่นี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดของลัทธิพัฒนาการนิยมที่เห็นว่าความรู้จะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม สิ่งแวดล้อมและการดำรงชีวิตของคนเราทำให้เกิดปัญหา เมื่อคนเราจะทำการแก้ปัญหาจะเกิดการเรียนรู้ขึ้น¹⁵ ดังนั้นการเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมที่เป็นปัญหาในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์แต่ละคนจะมีประสบการณ์การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง แนวความคิดดังกล่าวจึงมีความสอดคล้องกัน และช่วยเสริมกัน จึงอาจเป็นไปได้ที่แนวความคิดระบบคุณค่าตามแนวพุทธศาสนาจะช่วยเสริมให้ลัทธิพัฒนาการนิยมได้รับความนิยมนมากกว่าลัทธิอื่น

จ. อิทธิพลของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ลัทธิพัฒนาการนิยม เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการจัดการศึกษาของไทย ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2494 ซึ่งเป็นสมัยที่มีการพัฒนาการศึกษา โดยมีการทดลองนำเอาลัทธิพัฒนาการนิยมมาใช้ในการจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ ด้วยความร่วมมือจาก ยูเนสโก¹⁶ ทำให้ความคิดในแนวลัทธิพัฒนาการนิยม เผยแพร่กว้างขวางออกไป ถึงแม้ว่าในระยะนั้นจะนำเอาแนวความคิดดังกล่าวมาใช้ยังไม่ได้ผลดีเท่าใดนัก แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการปลูกฝังด้านลัทธิพัฒนาการนิยมอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งในระยะต่อมาแผนการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2503 ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้ในแนวลัทธิเดียวกัน คือ "เพื่อพัฒนาเอกลักษณ์คนละ เน้นการดำรงชีวิตแบบประชาธิปไตย มุ่งพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ทั้งทางด้าน

¹⁴แสง จันทร์งาม, ศาสนวิทยา. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณสาร, 2512), หน้า 173.

¹⁵รัตนา พุ่มไพศาล, "ปรัชญาการศึกษาของระบบโรงเรียน", หน้า 32.

¹⁶วุฒิชัย มูลศิลป์, "สองศตวรรษของการศึกษาไทย" วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ 4(เมษายน-พฤษภาคม 2525): 32.

ร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป”¹⁷ ซึ่งส่วนหนึ่งของจุดมุ่งหมายที่กล่าวมานี้ก็จะ เห็นได้ว่าให้ความสำคัญแต่ละแนวคิดลัทธิพัฒนาการนิยม ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ได้กล่าวไว้ในความมุ่งหมาย ของการศึกษาว่า “การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต เพื่อมุ่งสร้าง เสริมคุณภาพ ของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม โดย เน้นการศึกษาเพื่อสร้าง เสริม ความอยู่รอดปลอดภัย ความมั่นคงและความผาสุกร่วมกันในสังคมไทย เป็นประการสำคัญ”¹⁸ ซึ่ง ในช่วงนี้ได้มีการปฏิรูปการศึกษาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ทั้งในด้านระบบการศึกษาและหลักสูตรการศึกษา ของแต่ละระดับ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงสนองตอบนโยบายการปฏิรูปการศึกษา โดยมุ่งให้เสริมสร้างให้ประชาชน เป็นคนคิด เป็น มีทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิต สามารถค้นหา ความรู้ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา¹⁹ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองได้ รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ปัญหาจากข้อมูลที่ได้ศึกษามาดีแล้ว นำมาประกอบการตัดสินใจแก้ปัญหา คำกล่าวต่าง ๆ ข้างต้นนี้จะ เริ่ม เห็นชัด เจนมากขึ้น ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระยะที่ 5 พ.ศ. 2525-2529 วัตถุประสงค์ (ข้อ 3) ที่กล่าวว่าจัดขึ้น “เพื่อปลูกฝังให้ประชาชน เป็น พลเมืองดี มีอาชีพ รู้จักคิด เป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ทำประโยชน์แก่สังคม และอยู่ร่วมกับบุคคล อื่นได้อย่างมีสันติสุข”²⁰ ทั้งหมดที่กล่าวมาจะ เห็นว่า แผนการศึกษาแห่งชาติหลายฉบับ มีอิทธิพล

¹⁷ ภาควิชาบริหารการศึกษา, นโยบายการจัดการศึกษาและโครงการพัฒนาการศึกษา ของไทย (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 62. (อัดสำเนา).

¹⁸ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520, หน้า 1.

¹⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, ร่างแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524), หน้า 2. (อัดสำเนา).

²⁰ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529), หน้า 32.

แนวความคิด การจัดการศึกษานอกโรงเรียนมาก และนักวิชาการที่เขียนบทความ ส่วนใหญ่ ต่างก็เป็นข้าราชการในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากการศึกษาทั้งสองระบบต้องมีการประสานสัมพันธ์กันอยู่เสมอ ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่อิทธิพลของแนวนโยบาย หรือวัตถุประสงค์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ และแผนพัฒนาการศึกษาระยะต่าง ๆ ย่อมมีอิทธิพลต่อแนวความคิดในการจัดการศึกษาของนักวิชาการทั้งหลายนั้นด้วย เช่นกัน

ปรัชญาการศึกษาที่ได้รับคะแนนนิยมรองลงมาคือ ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยมนั้น อาจจะพิจารณาได้จากสาเหตุดังนี้ คือ

ก. อิทธิพลของคุณค่าของสังคมไทย ซึ่งสังคมไทยจะมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวความคิดในลัทธินี้อยู่ เช่น รักความเป็นไท²¹ นั่นคือ รักความมีอิสระ เสรี มีลักษณะเป็นปัจเจกชนนิยม คือ ชอบคิดทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวของตัวเอง ไม่ชอบที่จะทำอะไรเป็นหมู่คณะ และด้วยความรู้สึกดังกล่าวนี้อีก คนไทยจึงมีค่านิยมซึ่งเป็นการปรุ่งแต่งทางสังคม (Social Cosmetics) นั่นคือ มีความเกรงใจ การรักษาน้ำใจและมีความสุข²² ทำให้คนไทยไม่แสดงออกด้านพฤติกรรม และความคิดเห็นต่อหมู่คณะมากนัก อันเนื่องมาจากความเกรงใจ การรักษาน้ำใจที่กล่าวไว้ข้างต้น ด้วยเหตุนี้คนไทยจึงมักชอบทำงานหรือเลือกตัดสินใจสิ่งใดต่าง ๆ ด้วยตัวของตัวเอง เพื่อจัดความขัดแย้งทางด้านความคิดเห็นและแนวการปฏิบัติที่อาจมีความแตกต่างกันไป โดยจะหันมาให้ความสำคัญต่อความเป็นไทยแก่ตัวเองมากขึ้น

²¹ John E. Embree, "Thailand : A Lossely Structural Social System", Thailand in Comparative: Cultural Report Series No.17 (New Heaven: Yale University, 1969), P. 3.

²² Herbert Phillips, Thai Peasant Personality: A Case Study of Ban Chan Villages, P. 349.

ข. อิทธิพลในระบบคุณค่าทางศาสนา ลัทธิอรรถิภาวนิยม เป็นปรัชญาในแนวมนุษยนิยม ที่สนับสนุนส่งเสริมและให้ความสำคัญกับผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกที่จะตัดสินใจ กำหนดชะตาชีวิตของตนเองและจะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ตัวเอง เลือกและตัดสินใจนั้น ซึ่งก็ตรงกับ คำกล่าวของ จอยซ์ แอน เจรา เบินท์ ว่า "พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้มนุษย์รู้จักพิจารณาตนเอง"²³ ซึ่งก็หมายถึงการสอนให้มนุษย์รู้จักใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต มองทุกสิ่งทุกอย่าง ด้วยความจริงและด้วยตัวเอง โดยเป็นผู้ลงมือกระทำ ใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง ทัศนะของพุทธศาสนาถือว่าบุคคล เป็นผู้กำหนดชีวิตของตนเอง บุคคลจะเป็นอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับ การกระทำของตัวเอง ซึ่งตรงกับกรรมในพุทธศาสนา ที่กล่าวว่า มนุษย์มีความเป็นของตน เป็น ผู้รู้จักผลของกรรม มีกรรมเป็นกำหนด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย มนุษย์ทำกรรมอันใด ไว้ ตีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักได้รับผลกรรมนั้น²⁴ ซึ่งทฤษฎีทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษา อรรถิภาวนิยม ก็มุ่งให้ทัศนะตามแนวคิดดังที่กล่าวมาแล้วเช่นกัน นั่นคือสอนให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพในการเลือก หรือตัดสินใจด้วยตัวเอง²⁵ ฉะนั้นระบบคุณค่าทางศาสนาจึงอาจ มีส่วนผลักดันให้เกิดแนวความคิดฝ่ายลัทธิอรรถิภาวนิยมในอันดับรองลงมา

ค. อิทธิพลของแนวความคิดทางด้านปรัชญาการศึกษาจากต่างประเทศ จากการเผยแพร่ แนวความคิดของนักการศึกษากลุ่ม เสรีนิยมในรูปของหนังสือ บทความ เช่น เอ เอส นีล (A.S. Neill) นักการศึกษาสมัยใหม่ที่ให้อิสระและเสรีภาพแก่ผู้เรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เจริญ ไปตามทิศทางที่ผู้เรียนถนัด และสนใจมากที่สุด²⁶ นักการศึกษาอีกกลุ่มหนึ่ง คือ ฮิวาน อิลลิซ

²³ จอยซ์ แอน เจรา เบินท์, "การดับทุกข์ตามแนวพระพุทธศาสนา" ใน ธรรมวิทยา ก่องแก้ว เจริญอักษร รวบรวม (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 83.

²⁴ พระไตรปิฎก 22/57/72.

²⁵ บรรจง จันทรสา, ปรัชญา กับ ปรัชญาการศึกษา, หน้า 251.

²⁶ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 100.

(Ivan Illich) และ เอฟเวอเรต ไรเมอร์ (Everett Reimer)²⁷ ก็เป็นบุคคลสำคัญในการผลักดันว่า การเลิกระบบโรงเรียน จะสนับสนุนและส่งเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ในทำนองเดียวกัน ฟรีดริค นิตเช่ (Friedrich Nietzsche)²⁸ ก็เสนอให้มนุษย์ออกจากกรอบของสังคม นั่นคือการเป็นตัวของตัวเอง กล้าที่จะคิดตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง ภายหลังจากการไตร่ตรองจนเกิดความเชื่อมั่นในตนเองแล้ว จากข้อความที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่าแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของนักการศึกษาหลายท่านจะให้ความสำคัญต่ออิสรภาพ และเสรีภาพของมนุษย์ในการที่จะตัดสินใจ หรือปฏิบัติตามความสนใจ ความถนัด และด้วยเหตุผลของตนเอง เป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้แนวคิดดังกล่าว จึงได้เผยแพร่และเข้ามามีบทบาทต่อแนวคิดด้านการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนอยู่ในระดับสูง เนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน คำนี้ถึงความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น²⁹ โดยปรับโปรแกรมการศึกษาให้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับสถานภาพและความต้องการของผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของนักปรัชญากลุ่มดังกล่าวนี้เช่นกัน

ง. อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในสภาพสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็ว การศึกษาจึงพยายามสร้างคนในสังคมรุ่นใหม่ โดยให้ได้รับการส่งเสริมให้ฝึกทักษะทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากขึ้น ซึ่งถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ แต่การสร้างคนสามารถกระทำได้เร็วกว่าการปรับระบบ เศรษฐกิจให้ทันสมัย ดังนั้นจึงทำให้เกิดปัญหาติดตามมา เช่น ปัญหาคนว่างงาน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความไม่สงบ และทำให้สังคมขาดเสถียรภาพ³⁰ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ยังไม่ทราบความแน่นอนนี้เอง

²⁷ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 100.

²⁸ศักดิ์ดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 134.

²⁹ควน ขาวหนู, "บทบาทของการศึกษานอกโรงเรียน" วารสารสังคมศาสตร์ 2 (มิถุนายน-กันยายน 2529): 84.

³⁰รัตนา ดวงสวัสดิ์, พื้นฐานการศึกษาทางสังคม (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 171.

จึงทำให้สังคมในปัจจุบันมีวัฒนธรรมตามแบบอนาคตวิสัย คือมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว เกินกว่าจะคาดคะเนล่วงหน้าได้ อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าของวิทยาการทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ชนรุ่นหลังเกิดความรู้สึกไม่แน่ใจ เนื่องจากเผชิญกับอนาคตที่ไม่แน่นอน ดังนั้นแผนการศึกษาแห่งชาติ 2520 จึงจัดขึ้นให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือ มุ่งนำคนไปสู่ความสุข ความพอใจ และความพอดี มากกว่าที่จะส่งเสริมให้เรียนต่อในระดับสูงไปเรื่อย ๆ³¹ การศึกษาสำหรับอนาคตจึงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น นั่นคือ ทำให้ผู้เรียนทราบว่า อนาคตจะมีทางเลือกอะไรบ้าง สอนให้รู้วิธีที่จะมีอิทธิพลเหนืออนาคต เพื่อนำไปสู่ทางเลือกที่น่าพอใจสำหรับตนเอง และสอนว่าจะต้องต่อสู้กับสิ่งซึ่งอยู่ในอนาคตได้อย่างไรจึงจะดีที่สุด³² การศึกษาจึงยึดผู้เรียน เป็นศูนย์กลางโดยจะคำนึงถึงผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้รู้จักตัดสินใจอย่างฉลาด ปรับตัวได้ มีชีวิตที่เป็นสุข และมีประโยชน์ต่อสังคม การศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนสำรวจตัวเอง รู้จักตัวเอง มีความรับผิดชอบต่อตัวเอง มุ่งให้ผู้เรียนมีความสุข มีอิสระ เหล่านี้จะสอนให้เห็นว่ามีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาลัทธิอัตถิภาวนิยม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าอิทธิพลของคุณค่าในสังคมไทย อิทธิพลในคุณค่าทางศาสนา อิทธิพลของแนวความคิดทางด้านปรัชญาการศึกษาจากต่างประเทศ และอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งมีผลต่อแนวความคิดด้านการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามลัทธิอัตถิภาวนิยมในระดับรองลงมาอีกส่วนหนึ่ง

สำหรับปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ได้คะแนนต่ำสุดในทุกองค์ประกอบทางปรัชญาศึกษา ทั้งนี้อาจจะเป็นผลมาจากอิทธิพลต่าง ๆ ดังนี้ คือ

ก. อิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเป็นระบบความเชื่อและค่านิยมของสังคมอุตสาหกรรม ได้เข้ามามีบทบาทต่อปรัชญาชีวิตของคนไทยมากขึ้น³³ นั่นคือทำให้คนไทยมีความเชื่อแบบทวินิยม (Dualism) ซึ่งมีความเชื่อว่าทั้งจิตและสสารมีความสำคัญด้วยกัน มีแนวโน้ม

³¹ เอกวิทย์ ณ ถลาง, "การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาที่ผู้ปกครองควรทราบ" วารสารสามัญศึกษา 16 (สิงหาคม 2522): 14-15.

³² รัตนา ตุงคสวัสดิ์, พื้นฐานการศึกษาทางสังคม, หน้า 171.

³³ สนธิ บางยี่ขัน และวิธาน สุชีวกุปต์, ปรัชญาไทย (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2526), หน้า 42-43.

เปลี่ยนแปลงไป โดยจะให้ความสำคัญแก่สาระมากขึ้นต่างกับคนไทยโบราณ ที่ให้ความสำคัญแก่จิตมากกว่าวัตถุ เมื่อวัตถุได้รับการนิยมมากขึ้น การแสวงหาความสุขแบบนิยมสายกลางของคนไทย อันมีจุดมุ่งหมายสูงสุด เพื่อการนิพพานในบางกลุ่มหรือมุ่งความสุขในสวรรค์ซึ่งเป็นของ เทวดา หรือมุ่งความสุขในชาติหน้าจึงถูกมองข้ามไป คนในสังคมจึงต่างคนต่างอยู่ แสวงหาความสุขส่วนตัวจนลืม เสียสละความสุข เพื่อผู้อื่น จึงเป็นเหตุให้ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น การพึ่งพาอาศัยกันมีน้อยลง วัตถุเริ่ม เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น เครื่องมือ การผลิตและเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ วัตถุที่ถูกสร้างขึ้นจากแหล่งอุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้เข้ามาอำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิตประจำวันแทน ด้วยเหตุดังกล่าวคนไทยจึงมีค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ เชื่อในเรื่องของ เหตุผล³⁴ ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ในเชิงวิทยาศาสตร์ หรือเชื่อในสิ่งที่ เป็นรูปธรรมมากกว่า เรื่อง เคาระห์กรรม เนื่องจากมีความเห็นว่า เคาระห์กรรม เป็น เรื่องที่ควบคุมได้ เช่นคนเป็นโรคก็สามารถรักษาให้หายได้ น้ำท่วมก็สามารถป้องกันได้ด้วยวิธีปลูกป่า และการสร้างเขื่อน เป็นต้น นอกจากนี้คนไทยก็ยังมีความนิยมในการแข่งขัน นิยมความหรูหราฟุ่มเฟือย นิยมวัตถุที่มีค่า และยกย่องให้ผู้มีอำนาจ³⁵ โดยการให้เกียรติยกย่องสรรเสริญ ให้ความเคารพ ซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากสังคมไทยปัจจุบัน สิ่งทีกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้จะขัดกับแนวพุทธปรัชญาที่มุ่งพัฒนาบุคคลซึ่งประกอบด้วย สิล ได้แก่ การให้บุคคลมีศีลธรรม จรรยา มารยาท มีคุณธรรม มีวัฒนธรรม อันดีงาม สมานธิ ได้แก่การมีความมุ่งมั่น มานะ พยายาม พากเพียร ไม่ท้อถอย และปัญญา ได้แก่ การคิดอย่างถูกวิธี รู้จักคิดวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ไม่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างเพียงผิวเผิน ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า "โยนิโสมนสิการ"³⁶ ซึ่งต่างกับสังคมอุตสาหกรรมที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทางด้านวิชาการและเทคโนโลยีให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

³⁴ สุภัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2528), หน้า 26.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-27.

³⁶ วรวิทย์ วคินสรากร, "จากพุทธปรัชญาสู่ปรัชญาการศึกษา" วารสารวิจัยและวัดผล 27, 4(2527): 107.

ซึ่งเป็นแบบจิตนิยมไปสู่ทวินิยม และวัตถุนิยมในที่สุด จึงมีผลกระทบต่อการพัฒนาแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ซึ่งลดบทบาทลงไปอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่รูปแบบของสังคมอุตสาหกรรม ที่เป็นวัฒนธรรมแบบตะวันตก

ข. ค่านิยมที่สำคัญของคนไทย ค่านิยมเป็นเรื่องที่บุคคลทั่วไปถือปฏิบัติ หรือนิยมชมชอบร่วมกัน ค่านิยมของสังคมไทยที่เห็นได้ชัด ได้แก่ ความมั่งคั่ง (Wealth)³⁷ หรือที่เรียกว่า "เงิน" หรือยึดถือความมั่งคั่งของบุคคลเป็นสำคัญ เพราะเงินเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลหลายประการ เช่น การแต่งกาย การคบหาสมาคม รสนิยม การเลือกคู่ การอาชีพ กระทั่งศีลธรรม คือทำให้มีการโกง การลักขโมย การทำลายซึ่งกันและกัน เงินจึงเปรียบเหมือนพระเจ้าองค์หนึ่ง ซึ่งซื้อได้กระทั้งความซื่อสัตย์และความรัก หรือแม้กระทั่งการกำหนดพฤติกรรมทางการเมือง เพื่อการแสวงหาอำนาจทางการเมือง ค่านิยมอีกประการหนึ่งของคนไทยก็คือการมีอำนาจ (Power)³⁸ มีตั้งแต่เล็กน้อยไปจนถึงอำนาจเด็ดขาดที่สามารถสั่งการหรือสามารถชี้ว่าพฤติกรรมอย่างไรดีผิดอย่างไรถูก ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความต้องการทางด้านร่างกายและความต้องการทางจิตใจ³⁹ ฉะนั้นเพื่อให้บรรลุตามความมุ่งหมายของชีวิตคือทำให้ความต้องการหรือความฝันตามอุดมการณ์ที่ตนมีอยู่เป็นจริง มนุษย์จึงได้แสวงหาเงินและอำนาจ ถึงแม้ว่าเงินและอำนาจจะไม่สามารถบันดาลให้ความฝัน หรือความมุ่งหมายตามอุดมการณ์ของชีวิตประสบความสำเร็จทุกประการก็ตาม แต่เงินและอำนาจก็นำมาซึ่งวัตถุต่าง ๆ เช่น รถยนต์ บ้าน เสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องใช้ เป็นต้น นอกจากนั้นก็ยังได้รับการยอมรับ ยกย่องจากบุคคลในสังคมอีกด้วย ซึ่งในศาสนาพุทธถือว่าการยึดมั่น ถิ่นมั่นทำให้

³⁷ ไพฑูรย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ จำกัด, 2518), หน้า 69.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

³⁹ สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหารงานบุคคลแผนใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 299-300.

เกิดทุกข⁴⁰ พระพุทธธรรมมุ่งสอนให้มนุษย์เห็นสภาพแห่งชีวิตและโลก ตามความเป็นจริง และให้ปล่อยวางความยึดมั่น ถือมั่นในสังคัม หรือ อุปาทาน และ เข้าสู่ชีวิตอันปราศจากทุกข์ในโลกนี้ ดังนั้นการบำเพ็ญธรรมในพุทธศาสนา จึงมุ่งทำลายธรรมชาติด้านมืด และด้านร้ายของชีวิต ซึ่งมิใช่การทำลายธรรมชาติอันแท้จริงของชีวิต แต่เป็นการสละบางสิ่งที่ไร้ประโยชน์ หรือก่อให้เกิดโทษ เพื่อการนำชีวิตไปสู่ความถูกต้องและสมบูรณ์⁴¹ ซึ่งจะเห็นได้ว่าค่านิยมของคนไทยจะขัดกับหลักพุทธธรรมในศาสนาพุทธ และจะมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของนักวิชาการในยุคของสังคัมปัจจุบัน ซึ่งได้พัฒนาตามแบบตะวันตก มากกว่าพุทธปรัชญาในอดีต

ค. ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ยังขาดความเป็น เอกภาพในเชิงปรัชญาการศึกษา กล่าวคือปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสน์นั้นได้ประยุกต์มาจากพุทธปรัชญา ซึ่งเดิมเป็นศาสตร์เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อการขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ให้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลส ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งมวล ต่อเมื่อนักการศึกษาท่านหนึ่งคือ ศาสตราจารย์ ดร. สารีข บั้วศรี ได้มองเห็นว่าพุทธปรัชญาน่าจะนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาของไทยได้ เพราะชาติไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ตลอดจนการแก้ปัญหาตามแนวพุทธศาสน์ ก็ยังสอดคล้องกับการแก้ปัญหาตามปรัชญาลัทธิประสมการณนิยม ที่ได้รับการศึกษามาจากสหรัฐอเมริกา ท่านจึงได้นำการแก้ปัญหาด้วยอริยสัจ 4 มาพิจารณาประยุกต์ใช้กับวิธีการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากท่านมองเห็นว่า หัวใจของพุทธปรัชญา ซึ่งได้แก่ อริยสัจ 4 ก็เหมือนกับวิธีการคิดอย่างใคร่ครวญ หรือการคิดด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์⁴² เพื่อให้มนุษย์เข้าใจและรู้จักพิจารณา รูปและนาม ซึ่งเป็นส่วนประกอบของมนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องพิจารณาขั้นที่ 5 เพื่อขจัด

⁴⁰ สุรัตน์ เหล็กงาม, "วิธีแก้ปัญหาตามหลักพุทธศาสน์" วารสารการศึกษาผู้ใหญ่ 16 (พฤษภาคม-มิถุนายน 2522): 36.

⁴¹ ระวี ภาวิไล, "พุทธธรรมกับสภาพชีวิตและการศึกษาปัจจุบัน" วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ 5 (กันยายน 2513): 7-11.

⁴² เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, เอกสารประกอบการสอนวิชา ศึกษา 471 ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 180.

อภุศลมูล ได้แก่ โลกะ โทสะ และโมหะ ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งปญหาร้ายแรงของมนุษย์ และสังคมของมนุษย์ให้ลดน้อยลงไป⁴³ ส่วนท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวว่าการศึกษาคควรทำให้มนุษย์มีจิตใจสูง นั่นคือ มุ่งเพื่อการประหารสัญชาติญาณอย่างสัจว์ ซึ่งคิดตัวมาแต่กำเนิด การทำลายเสียซึ่งสัญชาติญาณอย่างสัจว์ จะทำให้มนุษย์ได้รับผล คือ ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือ บรมธรรม⁴⁴ ซึ่งหมายถึง การได้รู้จักกับชีวิตตามสภาพที่แท้จริง สามารถเอาชนะกิเลสได้ และนิพพานได้เอง โดยไม่ต้องปรารถนาที่จะนิพพาน จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อดับทุกข์ที่เกิดจากกิเลส อันเป็นเหตุให้สูญเสียความเป็นมนุษย์ ส่งเสริมศีลธรรมและเพื่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากมนุษย์จะอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ ดังนั้นต้องขจัดความเห็นแก่ตัว และร่วมมือกันสร้างสันติสุขในชุมชน⁴⁵ ด้านเนื้อหาของการศึกษาจะประกอบด้วยพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ส่วนปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนาในทัศนะของพระราชวรมุนีนันได้ให้ทัศนะไว้ว่า มนุษย์เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกัน ทั้งองค์ประกอบทางร่างกายและจิตใจ องค์ประกอบทุกส่วนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง นั่นคือมนุษย์ต้องควบคุมรักษาองค์ประกอบภายในและต้องเผชิญกับปัจจัยแวดล้อมภายนอก ที่เข้ามาบีบคั้น เพื่อกำหนดแนวทางการเปลี่ยนแปลงของชีวิต⁴⁶ พระราชวรมุนิจึงได้ให้สาระสำคัญของปรัชญาการศึกษา 3 ประการคือ⁴⁷ ประการแรก สอนให้รู้ ให้เข้าใจสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อให้ทราบว่าจะไม่ควรนำเอาไปยึดมั่นว่าเป็นของตน (ตามหลักไตรลักษณ์) ประการที่สอง สอนให้รู้ว่าการเข้าไป

⁴³ สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, สาโรช บัวศรี กับการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา, หน้า 27-31.

⁴⁴ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 163-164.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

⁴⁶ เทญลิริ จีระ เตชากุล, เอกสารประกอบการสอนวิชาศึกษา 471 ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 185.

⁴⁷ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 162.

เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย เป็นเหตุให้เกิดการยึดครอง เป็นของตัวเองจนเกิดอุปาทาน ทำให้เกิดความลุ่มหลง มัวเมาในคุณค่า เสริมแต่งที่มนุษย์คิดขึ้นมาลงตนเอง และประการสุดท้าย สอนให้รู้ว่าการเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายอย่างถูกต้อง คือการใช้เท่าที่แห่งปัญญาให้รู้จักสร้างสรรค์ เลือกถือเอาประโยชน์จากสิ่งทั้งหลาย ตามความหมายและคุณค่าแท้ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น (รู้จักคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม) ทำให้จิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ ไม่สร้างสมปัญหาตามหลักนิโรธ วิมุติ ซึ่งในลักษณะดังกล่าวจะทำให้ บรรลุประโยชน์แห่งตน คือมีความเจริญด้วยสติปัญญา และคุณธรรม มีคุณลักษณะฝ่ายอัถคนาณะด้วย คือ พึ่งตนเองได้ ปกครองตนเองได้ ไม่เป็นตัวการก่อปัญหา และเพิ่มภาระให้แก่สังคม และมีลักษณะเป็นปรัตถะ คือมีพฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อผู้อื่น อยู่ร่วมกัน และทำประโยชน์ แก่สังคมได้ สามารถเป็นผู้นำที่ดีของหมู่คณะ

จากทัศนะของท่านผู้รู้ทั้งสามท่านที่ได้กล่าวมา จะมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ทำให้แนวความคิด ในการจัดการศึกษามีความแตกต่างกันไปบ้าง แม้ว่าแนวความคิดของท่านผู้รู้เหล่านั้นจะมีจุดยืนอยู่บนพุทธปรัชญาก็ตาม แต่หนทางสู่จุดหมายจะแตกต่างกันไปในรายละเอียด จึงอาจเป็นไปได้ ที่ทำให้นักวิชาการทั้งหลาย เกิดการลังเลใจที่จะนำเอาพุทธปรัชญามา เป็นปรัชญาการศึกษาหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วยยังไม่แน่ใจถึงวิธีการในการนำไปใช้ ตลอดจนผลลัพธ์ที่จะออกมาในชั้นปลายหลังจากได้ดำเนินการไปแล้ว สิ่งเหล่านี้ อาจจะเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้นักวิชาการส่วนมากไม่กล้าให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งปรัชญาการศึกษาตามแนวนี้ มุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักเข้าใจสภาพตัวเอง และเข้าใจสภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต อันเป็นสาเหตุทำให้มนุษย์เกิดการยึดมั่นถือมั่น จนเป็นอุปาทาน ก่อให้เกิดอกุศลมูลภายในจิต และเกิดปัญหาแก่ตนเองและสังคม อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ซึ่งก็มีลักษณะคล้ายกับการคิด เป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ตามความมุ่งหมายของปรัชญา ลัทธิพัฒนาการนิยม ซึ่งเป็นลัทธิที่ได้รับความนิยมสูงสุด และน่าจะได้รับความนับถือสูงสุดเช่นกัน แต่ด้วยเหตุที่เป็นปรัชญาประยุกต์ใหม่ ยังไม่มีจุดยืนที่แน่นอน จึงทำให้ได้รับความนับถือดังกล่าวแล้ว

เมื่อแยกพิจารณาตามองค์ประกอบของปรัชญาการศึกษา ทั้ง 5 องค์ประกอบ พบว่า ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) และช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ต่างก็มีแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษา ในทำนองเดียวกัน ซึ่งสามารถนำมาอธิบายแยกตามองค์ประกอบได้ดังนี้

ก. ด้านจุดมุ่งหมายทางการศึกษา พบว่า บทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีความคิดเห็นสูงสุด เห็นว่า จุดมุ่งหมายทางการศึกษาควรมุ่งที่จะพัฒนาบุคคลแต่ละบุคคลในสังคม ให้รู้จักแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้ และสามารถตัดสินใจเลือกวิธีการแก้ปัญหาได้อย่าง ถูกต้องเหมาะสม เพื่อจะได้ปรับปรุงตัวเองให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งความเห็นดังกล่าวนี้ได้สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า "มุ่งไปสู่กระบวนการที่จะ เสริมสร้างให้ เป็นคน คิดเป็น ทำเป็น ด้วยทักษะต่าง ๆ และทำอย่างฉลาด"⁴⁸ ซึ่งก็หมายถึงการพัฒนาบุคคลแต่ละ บุคคลให้รู้จักคิด รู้จักทำอย่างฉลาด ถูกวิธี อันเป็นการแก้ปัญหาให้แก่ตัวเองได้ เนื่องจากการแก้ ปัญหาจะช่วยให้นักคนผู้นั้นได้พัฒนาระดับความสามารถของเขาให้สูงขึ้นตามระดับความสามารถของ เขา จากการวิเคราะห์บทความทั้งหมด ทำให้ผู้วิจัยสามารถกล่าวได้ว่า นักวิชาการส่วนมาก เห็นว่า การแก้ปัญหาให้แก่บุคคลและสังคม เป็นสิ่งที่ยากยิ่งในการนำไปปฏิบัติ เพราะถ้าหากคนในสังคมไม่รู้จัก แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันด้วยตนเอง ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นอยู่เสมอ โอกาสที่จะแก้ปัญหา ให้หมดสิ้นไปจึง เป็นไปได้อย่างยาก ทางที่ดีก็คือต้องพัฒนาให้บุคคล ให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะที่จะ แก้ปัญหาให้แก่ตัวเองอย่างได้ผล ทั้งนี้จะต้องยกระดับความสามารถของบุคคลให้สูงขึ้น คือให้มี ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และเป็นพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อนำมาใช้ ปรับปรุงการดำรงชีวิตของตนเอง พร้อมกันนั้นก็ให้สามารถพัฒนาการคิด เพื่อการแก้ปัญหาของบุคคล และสังคม โดยใช้กระบวนการแก้ปัญหาที่นักการศึกษานอกระบบโรงเรียน เรียกว่า "การคิดเป็น" คือ การคิดอย่างวิพากษ์วิจารณ์ และการคิดอย่างมี เหตุมีผลทำให้สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่าง มีเหตุมีผล สิ่งเหล่านี้จะช่วยพัฒนาชีวิตของบุคคลให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และ แนวคิดของนักวิชาการส่วนมาก เหล่านี้ก็ไปตรงกับวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ข้อ 1 คือ "เปิดโอกาสให้ประชาชนโดยทั่วไปได้มีโอกาสศึกษา เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง สิ่งแวดล้อมและสังคม เพื่อการพัฒนาชีวิตและ สังคมให้ดีขึ้น เมื่อมีโอกาส"⁴⁹ ถึงแม้ว่าในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 ไม่ได้กล่าวถึง

⁴⁸ เอนก นาคนบุตร, "การศึกษานอกระบบโรงเรียน ความหวังใหม่ของชาว ชนบทไทย. วารสารการศึกษาผู้ใหญ่ 14 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2520): 11.

⁴⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, ร่างแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524), หน้า 2. (อัดสำเนา).

จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของลัทธิพัฒนาการนิยมไวซ์ดเจนนัก แต่เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ข้างต้นของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนระยะเดียวกัน ก็อาจเห็นได้ว่าได้ให้ความสำคัญกับปรัชญาลัทธิพัฒนาการนิยม ทั้งนี้เพราะ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยทำความเข้าใจกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น และสามารถปรับปรุงตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งในช่วงแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ได้กล่าวไว้ในวัตถุประสงค์ ข้อ 3 ในลักษณะเดียวกัน คือ "เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนเป็นพลเมืองดี มีอาชีพ รู้จักคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ทำประโยชน์แก่สังคม และอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีสันติสุข"⁵⁰ ทั้งนี้อาจเป็น เพราะสภาพบ้าน เมืองได้พัฒนา เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้บุคคลในสังคมไม่สามารถปรับตัวได้ทัน จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาการดำรงชีวิตตามมามากมาย ฉะนั้น เพื่อให้คนทั้งหลาย เหล่านี้สามารถปรับปรุงตนเองหรือปรับปรุงสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ให้ประสมกลมกลืนกันได้ ก็จะทำให้ชีวิตเป็นสุข เนื่องจากคนคิดเป็น สามารถมองเห็น ระบุปัญหา เห็นสาเหตุที่มาของปัญหานั้น ๆ เห็นทางแก้ไข สามารถ เลือกทางแก้ปัญหาได้เหมาะสมกับตนเองและสังคม สามารถนำและทำตามที่ได้คิดได้สำเร็จ ถึงแม้ในที่สุดจะเกิดอุปสรรคทำไม่ได้ ก็สามารถยอมรับความจริงและหาทางอื่นแทน หรือพยายามปรับปรุงแก้ไขให้บรรลุผล เป็นที่น่าพอใจได้ ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวจึงน่าจะเหมาะสมกับสังคมไทยที่กำลังพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้งในปัจจุบัน เนื่องจากการพัฒนากำลังคนที่ดีนั้นต้อง เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง มุ่งเพิ่มพูนความรู้ ทักษะและความสามารถของประชาชนที่อาศัยอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ มีพลานามัยแข็งแรง มีความรู้และทักษะที่เป็นประโยชน์ และมีมาตรฐานการดำรงชีวิตที่เหมาะสม⁵¹ ซึ่งแนวคิดนี้ก็มีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

⁵⁰ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529), หน้า 204.

⁵¹ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, การศึกษานอกโรงเรียน : การวางแผนพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2526), หน้า 4.

ข. ด้านหลักสูตร พบว่าทศวรรษทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของทั้ง 2 ช่วงแผน คือ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ต่างก็มีแนวคิดสูงสุดว่า หลักสูตรควร เป็น เรื่อง เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน โดยเน้นที่กระบวนการแสวงหาความรู้ในรูปแบบจากประสบการณ์ของตัวผู้เรียนเอง ซึ่งพิจารณาจากความสนใจของแต่ละบุคคล และตัดสินใจ เลือก เนื้อหา หรือประสบการณ์ที่ต้องการด้วยวิธีทางประชาธิปไตยของกลุ่ม เนื่องจากถือว่า

วิถีทางของประชาธิปไตยจะช่วยปลูกฝังความคิดอย่างเสรี และก่อให้เกิดบุคลิกภาพที่จำเป็น เพื่อการสร้างความสำเร็จของงาน ก่อให้เกิดความร่วมมือกัน ก่อให้เกิดประสบการณ์โดยตรงจากสังคม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม นอกจากนี้การจัดทำโครงการต่าง ๆ จะจัด ในรูปของการแก้ปัญหา⁵²

การแก้ปัญหาจะได้รับประสิทธิผลสูงสุดก็เนื่องมาจากการสร้างให้ประชาชนหรือบุคคลได้พัฒนาด้วยตัวเอง โดยอาศัย เครื่องมือต่าง ๆ ช่วยในการพัฒนาในกระบวนการพัฒนาจำเป็นต้องให้อิสระแก่บุคคลเพียงพอที่จะให้เขาได้แสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ⁵³ ดังนั้นต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำความเข้าใจกับตัวเองได้ เข้าใจว่าอะไร เป็นสิ่งจำเป็น และเข้าถึงวิธีการสนองความต้องการที่จำเป็นเหล่านั้นได้ ถึงแม้แต่ันโยบายของรัฐบาล เองก็ตาม "รัฐบาลมักจะ เน้นให้พัฒนาการศึกษาทุกระดับทุกประเภทให้ต่อเนื่องและสอดคล้องกับแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พร้อมกันนั้นก็ยัง เปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา: มากขึ้น⁵⁴ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการยึดหยุ่น สามารถปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ให้สนองตอบต่อความต้องการของแต่ละบุคคล หรือแต่ละท้องถิ่นได้สะดวก ซึ่งหลักสูตรดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นหลักสูตร

⁵² รัตนา พุ่มไพศาล, "ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน.", หน้า 33.

⁵³ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, การศึกษานอกโรงเรียน : การวางแผนพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน, หน้า 5.

⁵⁴ พจน์ สะเพียรชัย, "นโยบายและวิธีการพัฒนาการศึกษาในประเทศไทย" วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ 11 (สิงหาคม-กันยายน 2520): 54.

แบบกว้าง (Diversified Curriculum)⁵⁵ ที่ได้นำมาทดลองใช้เมื่อปี 2512 เป็นหลักสูตรที่ยอมรับเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านของความสามารถ ความสนใจ ความต้องการ ตลอดจนภาวะของเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน โดยจะแบ่งกลุ่มวิชาบังคับ ซึ่งจัดให้ทุกคนได้เรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและกลุ่มวิชาเลือกตามความต้องการ ตามความถนัดให้ผู้เรียนได้เลือกเรียน เพื่อเป็นการสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล

สำหรับเรื่องหลักสูตรนี้ มีปัญหาว่าแต่เดิมหลักสูตรมีวิชาบังคับให้เรียนกันมาก ซึ่งถือว่าเป็นหลักสูตรรายวิชา (Subject-Centered Curriculum) นั่นคือทุกคนต้องเรียนเหมือนกันหมด คนที่ไม่ถนัดหรือไม่เก่งวิชาหนึ่งวิชาใดก็จะถูกบังคับให้เรียนกันไปหมดทุกวิชา จึงเป็นเรื่องยากที่ผู้เรียนทุกคนจะทำได้ดี ด้วยเหตุนี้เอง หลักสูตรในปัจจุบันจึงหันมาให้ความสนใจกับหลักสูตรแบบกว้าง (Diversified Curriculum) ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลมากกว่าหลักสูตรรายวิชา ถ้าพิจารณาถึงความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และนโยบายของทั้ง 2 ช่วงแผน ปรากฏว่า ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) นโยบายข้อ 2 ได้กล่าวว่า "เนื้อหาวิชาที่เรียนต้องจัดเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น โดยการศึกษาค้นคว้าว่าประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีความจำเป็นและต้องการเรียนเรื่องอะไร ระดับใด" นอกจากนั้นนโยบายข้อ 4 ยังได้เปิดโอกาสให้สื่อมวลชนจัดรายการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน โดยจะเน้นรายการที่เป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิต เนื้อหาที่ให้ความรู้แก่ประชาชนได้ ความรู้เกี่ยวกับปัญหาของครอบครัว การอนามัย เศรษฐกิจ อาชีพ วัฒนธรรม หน้าที่พลเมือง ตามระบอบประชาธิปไตย และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์⁵⁶ ซึ่ง

⁵⁵นิพนธ์ มีสุข, "การพัฒนาหลักสูตรที่ควรจะเป็นหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน" ในแหล่งวิชาและสื่อการเรียนสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกโรงเรียน. (เอกสารประกอบการเรียนวิชา ก.ญ.522 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527), หน้า 21-22. (อัครสำเนา).

⁵⁶กองการศึกษาผู้ใหญ่, กรมสามัญศึกษา, ร่างแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524), หน้า 2. (อัครสำเนา)

นโยบายดังกล่าวก็สอดคล้องกับแนวคิดด้านหลักสูตรการศึกษาแบบกว้าง เมื่อพิจารณาในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 5 จะเห็นว่าได้มีการแบ่งหลักสูตรไว้ชัดเจนโดยแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ แบบเนื้อหาสาระที่มีแบบแผนแน่นอน แบบเนื้อหาสาระที่สนองความต้องการของผู้เรียนและรูปแบบตามอัธยาศัย (การศึกษาทางอ้อม) ทั้งนี้ เพื่อให้สะดวกแก่การจัดการศึกษาให้ตรงกับความต้องการของบุคคลและชุมชน นอกจากนี้นโยบายของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 โดยส่วนรวมก็ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษา เพื่ออาชีพตามกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพอิสระได้ในลักษณะที่สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนในการพัฒนาประเทศ สามารถประกอบธุรกิจเป็น เปิดโอกาสให้ธุรกิจเอกชน มูลนิธิ และสมาคมได้มีบทบาทและร่วมมือกับรัฐบาลในการจัดการศึกษา ส่งเสริมให้สื่อมวลชนได้มีบทบาทเผยแพร่ความรู้อันเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ เป็นสื่อในการถ่ายทอดค่านิยม ทศนคติที่ดี ศิลป วัฒนธรรม จริยธรรมให้แก่ประชาชน เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาระดับของสังคม เศรษฐกิจและการเมือง⁵⁷ ซึ่งถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่าหลักสูตรตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาการศึกษาทั้ง 2 ช่วง จะให้ความสำคัญกับหลักการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน ดังนั้นหลักสูตรตามความต้องการและความสนใจของผู้เรียน จึงเกิดจากพลังแรงผลักดันของปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันอันเป็นส่วนหนึ่งของความต้องการที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อการเอาชนะสิ่งที่เป็นปัญหา ดังนั้นจึงหันมาให้ความสนใจกับสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ทันที การจัดหลักสูตรจึงต้องคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน ซึ่งจะมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต และเนื้อหาของหลักสูตร จึงควรเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวไปหาสิ่งที่ไกลตัว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทันที ซึ่งจะไม่ให้ความสำคัญกับหลักสูตรที่เรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในวันข้างหน้า

ค. ด้านผู้สอน บทบาททางการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีแนวความคิด เห็นสูงสุดทั้ง 2 ช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 และระยะที่ 5 ว่าผู้สอนควรมีบทบาทเป็นผู้ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาและเป็นผู้ประสานงานให้ผู้เรียนมีการพัฒนาทางด้านอารมณ์ สังคม อาชีพ และสติปัญญาควบคู่ไปกับความสนใจ ความถนัด และลักษณะพิเศษของบุคคล ทั้งนี้อาจเป็น เพราะแนวความคิด

⁵⁷ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5

ลัทธิประสพการณ์นิยม (Pragmatism) ถือว่าความจริงนั้น เป็นกระบวนการ (Process) ที่คน อยู่ในประสพการณ์นั้น นั่นคือได้รู้ ได้เห็น ได้สัมผัส ได้รู้สึกจากประสพการณ์⁵⁸ ดังนั้นความจริงจึง เกิดจากการที่มนุษย์ เกิดความสัมพันธ์กัน (Interaction) ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม เพื่อต้องการให้มนุษย์ เกิดการ เรียนรู้ในการแก้ปัญหาการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง หรือที่ เรียกว่า การพึ่งตนเอง ฉะนั้นครูผู้สอนจึงต้อง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาความคิด เพื่อฝึกฝนการแก้ปัญหา ด้วยตัวเอง ครูจึง เป็น เพียงผู้คอยให้คำแนะนำและประสานงาน เป็นหลักสำคัญ⁵⁹ แต่ถึงกระนั้น ผู้สอนก็จะต้อง เป็นผู้มีความรู้และมีประสพการณ์กว้างขวางในวิชาที่คนสอน มีบุคลิกภาพดี รู้จัก คัดแปลงสภาพการเรียนการสอนให้ เหมาะสมกับสภาพความต้องการของผู้เรียน และมีความ เห็นอก เห็นใจใน เรื่องความแตกต่างของผู้เรียน⁶⁰ ลักษณะของผู้สอนดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้จะช่วยให้ ผู้เรียน เกิดการพัฒนาด้านความคิดและประสพการณ์อัน เกิดจากผู้เรียนเองได้ดีขึ้น โดยมีผู้สอน เป็น ผู้คอยประสานงาน ให้คำแนะนำในบางส่วน ซึ่งจะเป็นการช่วยให้การคิดและการตัดสินใจของ ผู้เรียนมีความสมบูรณ์ถูกต้องมากขึ้น แต่จะ เป็นการเสนอแนะในด้านข้อมูลมากกว่าการแนะนำ เพื่อ การตัดสินใจและ เป็นผู้คอยประสานงาน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการลงมือปฏิบัติกิจกรรม เพื่อ การพัฒนาผู้เรียนตามแนวลัทธิพัฒนาการนิยม

ง. ด้านผู้เรียน บทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนในช่วงแผนพัฒนาการศึกษา แห่งชาติ ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) พบว่าบทความส่วนใหญ่มีแนวความคิดสูงสุดในลักษณะเดียวกัน คือ เห็นว่า ผู้เรียนควร เป็นผู้แสวงหาประสพการณ์ที่ เห็นว่าสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมของผู้เรียน และพร้อมกันนั้น ก็เป็นผู้รับประสพการณ์จากการ เลือกด้วยการลงมือกระทำด้วยตัวเอง ทั้งนี้อาจ เป็น เพราะสังคม

⁵⁸ไพฑูริย์ ลินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 55.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

⁶⁰รัตนา พุ่มไพศาล, "ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน" วารสารครุศาสตร์

ต้องการพัฒนาจากสังคม เศรษฐกรกรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวต้องอาศัยทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ การจะผลักดันให้เกิดการพัฒนาจะต้อง เริ่มต้นจากตัวบุคคล ถ้าบุคคลไม่เกิดความตระหนักในปัญหาและความจำเป็นในการพัฒนาโดยที่ประชาชนยังคิดว่าสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นที่พึงพอใจแล้ว การเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาจากสภาพที่เป็นอยู่คงจะไม่เกิดขึ้น⁶¹ เมื่อประชาชนเกิดความไม่พึงพอใจในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและคิดว่าควรจะเปลี่ยนแปลง เขาก็ควรมีแนวคิดว่า การเปลี่ยนแปลงจะทำโดยวิธีใด ทำอย่างไรให้บรรลุผลได้ดีที่สุด ถ้าการพัฒนาเป็นสิ่งที่หยิบยื่นให้จากภายนอก ที่มีไว้เกิดจากการพัฒนาตนเอง ก็จะเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของผู้รับ เนื่องจาก เป็นการทำลายความพยายามของตนเองมิให้เกิดความรู้สึกพึ่งพาตนเอง ฉะนั้นการพัฒนาจึงควรจะเริ่มจากภายใน นั่นคือ เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้ใช้ความพยายามของตนเอง ได้รู้จักพึ่งพาตนเอง ทำให้เกิดความตระหนักในศักดิ์ศรีของตนเอง ซึ่งตรงกับความเห็นที่ว่า การพัฒนาคนจะต้องเริ่มพัฒนาที่ตัวของเขาเอง โดยให้เขาได้มีโอกาสศึกษาพิจารณาอย่างเสรีภาพ แล้วให้พิจารณาอย่างมีเหตุมีผล เพื่อตัดสินใจเลือกวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาให้เขาเอง โดยร่วมมือกันวางแผนวางแผนโครงการ โดยมีหลักการพึ่งพาตนเอง ช่วยตนเองและเพื่อความก้าวหน้าของชุมชน⁶²

เกี่ยวกับแนวความคิดให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ ประสบการณ์ที่ เห็นว่าสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมของผู้เรียน และพร้อมกันนั้นผู้เรียนก็ เป็นผู้รับประสบการณ์ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเองนั้น นโยบายของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 และระยะที่ 5 ได้เปิดโอกาสให้สื่อมวลชนมีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่การดำรงชีพของประชาชน จึงทำให้ประชาชนได้มีโอกาสแสวงหาความรู้และประสบการณ์จากสื่อมวลชน นอกจากนั้นการศึกษานอกโรงเรียนได้ขยายการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อให้ผู้เรียนแสวงหาประสบการณ์อย่างกว้างขวาง เช่น จัดรูปแบบของการศึกษาให้ความรู้พื้นฐาน โดยจัดการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญทั้งแบบมีชั้นเรียน

⁶¹ ค้วน ขาวหนู, "บทบาทของการศึกษานอกโรงเรียนต่อการพัฒนาชนบท" วารสารศึกษาศาสตร์ 2 (มิถุนายน-กันยายน 2529): 86.

⁶² อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, การศึกษานอกโรงเรียน : การวางแผนพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน, หน้า 110.

และไม่มีชั้นเรียน แบบเรียนด้วยตัวเอง หรือแบบเรียนทางวิทยุไปรษณีย์ มีการรณรงค์เพื่อให้ประชาชนรู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และประสบการณ์ด้วยตนเอง และการจัดการศึกษาในรูปแบบของการฝึกฝนอบรมด้านวิชาชีพพระยะสัน⁶³ เพื่อเพิ่มความรู้อะทักษะสำหรับการประกอบอาชีพ และเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ อันเนื่องมาจากความสามารถในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้แก่ตนเองและสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักคิด เป็น ทำ เป็นและแก้ปัญหาเป็น จึงทำให้แนวความคิด ด้านผู้เรียน มีลักษณะยึดผู้เรียน เป็นศูนย์กลาง คือ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีเสรีภาพในการแสวงหาความรู้ และฝึกฝนตนเองด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ. ด้านวิธีการจัดการเรียนการสอน บทความทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) และระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ต่างมีความเห็นสูงสุดในทำนองเดียวกันคือวิธีการจัดการเรียนการสอน ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผน ร่วมมือกันจัดกิจกรรมการเรียนและลงมือปฏิบัติกิจกรรมแก้ปัญหาด้วยตัวของผู้เรียนเอง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแนวความคิดดังกล่าวนี้ต้องการให้บุคคลในสังคมได้ช่วยเหลือตัวเอง (Self-help Principle) ซึ่งมีได้หมายถึง เฉพาะการช่วยเหลือตนเองทางด้านเสรีภาพเท่านั้น แต่ควบคุมไปถึงการที่คนเราใช้ความสามารถช่วยเหลือตนเองในด้านต่าง ๆ ทุกเงื่อนไขไม่ว่าจะเป็นการคิดการสร้างทัศนคติ การตัดสินใจ การเลือก การวิจารณ์ หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจการเมือง วัฒนธรรม⁶⁴ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกให้ผู้เรียนได้เป็นคนที่มีจักตัวเอง รู้จักสังคม คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ได้มีโอกาสฝึกทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในการดำรงชีวิต ดังนั้นวิธีการจัดการเรียนการสอนจึงมีความยืดหยุ่นไม่น้อยกว่าการยึดหยุ่นของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนได้

⁶³ เจื้อจันท์ จงสถิตย์อยู่, "ถึงเวลาทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 หรือยัง" วารสารการศึกษาแห่งชาติ 22(กุมภาพันธ์-มีนาคม 2531): 21.

⁶⁴ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, การศึกษานอกโรงเรียน : การวางแผนพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน, หน้า 6.

รับประสบการณ์ ความรู้ ทักษะ ที่เป็นประโยชน์ตรงกับความต้องการและปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งถ้าหากจะพบความจริงในข้อใดได้นั้นก็ต้องลงมือปฏิบัติ ปฏิบัติจนกว่าจะพบความจริง การกระทำให้ได้ดัง เช่นที่กล่าวแล้วนั้นทุกคนต้อง เรียนรู้ด้วยตนเอง ปฏิบัติด้วยตนเอง จนถึงสุดท้าย และไม่มีที่สิ้นสุด⁶⁵ เกี่ยวกับเรื่องนี้ นโยบายของแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 พ.ศ. 2525-2529) ข้อ 7 ได้กล่าวไว้ว่า "ให้มีกลไกการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ในระดับท้องถิ่นโดยให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาระดับท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ของตนเองอย่างแท้จริง"⁶⁶ นับได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ระดับท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริม การจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับปัญหา และความต้องการที่จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ เพื่อการแก้ปัญหาที่ตรงกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ซึ่งนโยบาย ดังกล่าวนี้นี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดทางการศึกษาจากบทความ แต่ในเรื่องของวัตถุประสงค์ และ นโยบายของแผนนั้นยังไม่ละเอียดพอสำหรับการนำไปลงมือปฏิบัติ

ถ้าจะกล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษานอกโรงเรียนมีองค์ประกอบทางด้านปรัชญา การศึกษาสูงสุดโน้มไปทางด้านลัทธิพัฒนาการนิยม และมีความสอดคล้องกับนโยบายของแผนพัฒนา การศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 และระยะที่ 5 ในด้านจุดมุ่งหมายทางการศึกษา หลักสูตรและผู้สอน ส่วนด้านผู้เรียนและด้านวิธีการจัดการเรียนการสอนนั้น ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 มิได้กล่าวถึง แต่ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 5 ได้มีนโยบาย กล่าวถึงไว้บ้างแต่ไม่ชัดเจนนัก ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าควรจะมีการกำหนดนโยบายในแต่ละองค์ประกอบของ การศึกษาแต่ละประเภทให้ละเอียดต่อไป เพื่อการนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและมีความสอดคล้องกัน ทั้งในระดับผู้บริหารและผู้ปฏิบัติการ ซึ่งผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะตามองค์ประกอบแต่ละด้านต่อไป

⁶⁵ เจริญผล สุวรรณโชติ, "รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อชีวิต" วารสารจันทร์ เกษม 158 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2524): 6.

⁶⁶ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525-2529), หน้า 205.

สรุปแนวความคิดและหลักการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนของไทย ระหว่างปี

พ.ศ. 2520-2529

ก. ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน (Nonformal Education)

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง มวลประสบการณ์ทางการเรียนทั้งหมดที่ทุกหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชน ที่จัดการศึกษาให้สนองความต้องการของผู้เรียน นอกเหนือจากการศึกษาในระบบโรงเรียนตามกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ เช่น กลุ่มเป้าหมายตามความสนใจ กลุ่มเป้าหมายด้านอาชีพ หรือกลุ่มเป้าหมายผู้ไม่รู้หนังสือ เป็นต้น

ข. การศึกษา ถือว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต เนื่องจากทุกสิ่งทุกอย่างมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มนุษย์จึงจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้ เพื่อการปรับตัวให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข

ค. ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน มนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างมารวมกัน ดังนั้นมนุษย์จึงมีความแตกต่างกัน ความต้องการ ความสนใจก็ต่างกันไปในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ต้องการ เสรีภาพ เพื่อสร้าง เสริมความต้องการที่ตนมีอยู่ การรู้จักคิด เป็น ทำ เป็น แก้ปัญหา เป็น จึง เป็น เรื่องที่มนุษย์แต่ละบุคคลต้องการ การที่จะมีคุณสมบัติดังกล่าวได้นั้น ต้อง เข้าใจ ความต้องการของตนเอง เข้าใจสภาพแวดล้อมและมีความ เสมอภาคในการรับการศึกษา มนุษย์จึง จะ เลือกวิธีที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาได้ถูกต้อง เหมาะสม เมื่อมนุษย์รู้จักคิดและแก้ปัญหาได้ถูกต้อง เหมาะสมแล้วก็จะสามารถปรับปรุงตนเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ชีวิตก็จะ ประสบความสุขในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม

ง. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา คือ ต้องการพัฒนามนุษย์แต่ละบุคคลในสังคมให้รู้จักแก้ปัญหา (รู้จักคิด เป็น ทำ เป็น แก้ปัญหา เป็น) สามารถตัดสินใจ เลือกวิธีแก้ปัญหาที่ดีที่สุด เพื่อจะได้ ปรับปรุงตัวเองให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

จ. หลักสูตร เป็น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ เน้นที่กระบวนการแสวงหาความรู้ในรูปแบบของประสบการณ์จากตัวผู้เรียนเอง ซึ่งจะพิจารณาจากความสนใจของแต่ละบุคคลและตัดสินใจด้วยระบอบประชาธิปไตยของกลุ่ม

ฉ. ผู้สอน เป็นผู้ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาและ เป็นผู้ประสานงานให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้านกาย อารมณ์ สังคม อาชีพและสติปัญญา ควบคู่กันไปกับความสนใจ ความถนัดและลักษณะพิเศษของบุคคล

ช. ผู้เรียน ต้อง เป็นผู้แสวงหาประสบการณ์ที่ เห็นว่าสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมของผู้เรียน พร้อมกันนั้นก็ เป็นผู้รับประสบการณ์จากการ เลือกด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง

ซ. วิธีการจัดการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอนต้อง เปิดโอกาสให้ผู้เรียน ได้มีส่วนร่วมในการวางแผน ร่วมมือกันจัดกิจกรรมการเรียน และลงมือปฏิบัติกิจกรรมแก้ปัญหาด้วยตัวของผู้เรียนเอง

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรวางจุดมุ่งหมายทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับลัทธิพัฒนาการนิยม กล่าวคือ มุ่งที่การพัฒนาบุคคลแต่ละบุคคลในสังคมให้รู้จักการแก้ปัญหา สามารถตัดสินใจ เลือกวิธีแก้ปัญหาที่ดีที่สุด เพื่อจะได้ปรับปรุงตัวเอง ให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือ มุ่งฝึกฝนให้ผู้เรียนเป็นคนคิด เป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ตามครรลองของกระบวนการประชาธิปไตย

2. หลักสูตร ควรจัดหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับลัทธิพัฒนาการนิยม กล่าวคือ หลักสูตรควร เน้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เน้นที่การแสวงหาความรู้จากประสบการณ์ของตัวผู้เรียนเอง โดยจะพิจารณาหลักสูตรตามความสนใจของแต่ละบุคคลและตัดสินใจด้วยประชาธิปไตยของกลุ่ม

3. ผู้สอน ในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ยึดแนวลัทธิพัฒนาการนิยม กล่าวคือ ผู้สอนจะต้อง เป็นผู้ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา เป็นผู้ประสานงาน ให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้าน กาย อารมณ์ สังคม อาชีพและสติปัญญา ควบคู่ไปกับความสนใจ ความถนัดและลักษณะพิเศษของบุคคล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้สอน เป็นฝ่ายส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคล ด้วยตัวของผู้เรียนเองให้มากที่สุด

4. ผู้เรียน ควรได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาตามแนวลัทธิพัฒนาการนิยม กล่าวคือ จะต้อง เป็นผู้แสวงหาความรู้ และประสบการณ์ที่ เห็นว่าสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมของผู้เรียน พร้อมกันนั้นก็ เป็นผู้รับประสบการณ์จากการ เลือกด้วยการลงมือกระทำด้วยตัวของ ผู้เรียน เอง

5. วิธีการจัดการเรียนการสอน ควรจัดให้สอดคล้องกับลัทธิพัฒนาการนิยม โดย เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนร่วมมือกันจัดกิจกรรมการเรียน และลงมือปฏิบัติ กิจกรรมแก้ปัญหาด้วยตัวของ ผู้เรียน เอง

ข้อ เสนอแนะสำหรับงานวิจัยในครั้งต่อไป

1. งานวิจัย เอกสารเชิงวิเคราะห์ เป็นงานวิจัยที่มีความละเอียดลึกซึ้ง ต้องอาศัย การค้นคว้ามาก และลงทุนค่อนข้างสูง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด ถ้าหากมีการกำหนดขั้นตอน ในการวิจัย ขอบ เขต และ เกณฑ์ในการวิจัยที่เป็นมาตรฐานการวิจัยจะมีความคลาด เคลื่อนน้อยมาก ดังนั้นงานวิจัยเชิงวิเคราะห์ เอกสาร จึงน่าจะได้รับการส่งเสริมมากขึ้น ทั้งในด้านระ เเบียบวิธีวิจัย และทุนการวิจัย

2. งานวิจัย เอกสารไม่ควรวิจัย เรื่องที่ใหม่ เกินไป หรือเก่า เกินไป ซึ่งจะทำได้ยาก แก่การค้นคว้าและ เก็บรวบรวมข้อมูล ถ้าจะทำการวิจัยในกรณี เรื่องที่เก่า หรือใหม่ เกินไปนั้น ควร เจาะลึก เป็น เรื่อง ๆ ไป เฉพาะหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งในระยะช่วงใดช่วงหนึ่ง จะทำให้ ข้อมูลง่ายกว่าทำวิจัยแบบกว้างขวาง ข้อมูลจะกระจายยากแก่การค้นคว้า เป็นอย่างยิ่ง

3. ถ้าเป็นไปได้ น่าจะมีการวิจัย การวิเคราะห์ความคิดเห็นทางปรัชญาการศึกษา จากบทความทางการศึกษาในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา เพื่อนำแนวความคิดและแนวการปฏิบัติมา เป็นข้อสรุปใช้ประโยชน์ในการกำหนด นโยบายการศึกษาต่อไป